

Dövlətin mədəni siması: siyasətlə diplomatiya arasında

Müasir beynəlxalq münasibətlərdə dövlətlərarası mədəni mübadilə və kommunikasiya problemləri öz aktuallığı ilə diqqəti çəkir. Məhz bu səbəbdən mədəniyyətin sürətlə qloballaşdığı indiki dövrdə dövlətin xarici mədəni simasının formalaşması siyasəti milli təhlükəsizlik strategiyasının əsasında duran faktora çevrilmişdir.

Bu məqsədyönlü fəaliyyət diplomatiyanın bir qolu kimi qədim dövrlərdən mövcud olsa da öz elmi-nəzəri dəyərini yalnız ötən əsrin ortalarından tapmaqdadır. İngilis tədqiqatçısı Con Stritin bu arada işıq üzü görən "Mədəniyyət və siyasət"(3.45) kitabında səslənən fikirlərdən biri də məhz "...beynəlxalq əlaqələr sisteminin mədəniyyətdən kənar təsəvvür oluna bilməməsi" fikridir. Təbii ki, hər bir dövlət öz mədəniyyətini təbliğ etməyi xarici siyasətinin prioritet istiqaməti kimi baxmada davam edir. Bəşər övladı isə zaman və məkan bəçimində yalnız bu məqsədlərin gerçəkləşməsi yollarnı seçməyi özünə börc bilməmişdir. Çox vaxt diplomatiya anlayışını danışıqlar aparmaq sənəti kimi, yaxud münaqiçələrin qeyri-hərbi vasitələrlə aradan qaldırılması, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa yönəldilən fəaliyyət kimi şərh edirlər. Əslində ali məqsədi dinc yaşamaqdan ibarət olan diplomatiyanın özü də mədəniyyətdir. Daha çox rastlaşdığımız xarici mədəni siyasət əslində mədəni diplomatiya kateqoriyasıdır.

Tarixin müxtəlif dövrlərində dövlətlərin siyasi və iqtisadi gücünü nümayiş etdirmək, mədəni dəyərlərini başqa dövlətlərdə yaymaq siyasəti çox müxtəlif istiqamətlərdə özünü biruzə vermişdir. Əgər əsrlərin yaddaşına üz tutsaq, hələ qədim dövrlərdə Bizans imperiyasında səfirlərin kütləvi tədbirlərə, hərbi nümayişlərə dəvət olunduğuna rast gəlirik. Öz dövlətinin zənginliyini, insanlarnın ailiyini yad dövlətlərin ölçülərinə nümayiş etdirmək məqsədi ilə mütəmadi saray gəzintiləri təşkil olunardı. Əyanlarnın yaşayış tərzı, bahalı geyimlər, gözqamaşdıran zınc əşyalar, buradakı cah-cəlal təbii ki, səfirlərdə müəyyən düşüncələr oyadırdı və sonradan bunlar haqqındakı məlumatlar el-el, ağız-ağız dolayırdı. Bir qədər bəsit diplomatiya olsa belə, sonucda bütün bunlar Bizans dövlətinin basılmazlığı və iqtisadi qüdrəti haqqında təsəvvürlərin formalaşmasına yönəldilən gedişlər silsiləsini tamamlayırdı.

Ağqoyunlu hökmdan Uzun Həsənin (1460-1470) Avropa dövlətləri ilə əlaqələri gücləndirmək niyyəti ilə atdığı addımlar da mühüm əhəmiyyəti idi. Bunun nəticəsi olaraq o, öz dövlətini Qərbi dünyasına yetərli dərəcədə tanıdı bilməmişdi. Təbii ki,

Uzun Həsən də mədəni dəyərlərin sərhədləri aşmasına önəm verirdi. Səfəvi hökmdan İsmayıl şah dövründə ənənəvi əlaqələr bir qədər də genişlənməmişdi. Mənbələrdə rastlaşdığımız bir faktı xatırlatmaq lazım gəlir. Əlahəzrət şah Fəthi bəyin başçılığı altında Venetsiyaya yolladığı 11 nəfərlik nümayəndə heyətinə oradakı saray xanımının hər birinə on iki arşınlıq qırmızı atlas donluq hədiyyə aparmığı məsləhət bilməmişdi. Nəfis parçalar yüksək zövqlü saray xanımlarını hədsiz dərəcədə əf-sunlamış, son nəticədə iki tərəf arasında danışıqlar uğurlu alınmasına və gələcək ticarət əlaqələrinin inkişafına yol açmışdı.(1.192; 2.283) Şərqli qonaqların məhrimbancasına qarşılandığı o dövrün tanınmış boya ustası Qabrieli Kalieri tərəfindən məharətlə rəsmilənməmişdir.

Bu kimi nümunələrin sırasına Polşa səfiri Yan Qlinskiyin Konstantinopola gəlişini də əlavə etmək olar. Göstərilir ki, "...Əvvəlcə şəhərə ev əşyaları ilə yüklənmiş 37 at arabası daxil oldu. Onların ardınca səfirin ailə üzvlərinə məxsus 4 bər-bəzəkli karəta və onları müşayiət edən al ipək qiyaqəli 40 nəfərlik dəstə, 16 nəfərdən ibarət olan orkestr irəliləyirdi. Səfirin karətasını 12 nəfər zər tikməli geyimdə, baş geyimlərinə tovuq quşu lələkləri taxılmış cəngavər dövrələmişdi. Qarşılayanların daha çox heyrətləndirən bu izdihamlı yürüşdəki atların nallarnın gülmüşdən döyülməsi idi. Bu işi elə incəliklə qurmuşdular ki, şəhərə çatmaqda atların nalları biri-birinin ardınca töküldürdü və hədsiz dərəcədə heyrətlənən insanlar az qala gördüklərinə inana bilmirdilər."(3.98) Yəqin ki, buradakı gedişlərin hansı məqsəd daşdığını şərh etməyə ehtiyac yoxdur.

Öz dövlətinin uzaqlarda mədəni simasını formalaşdırmaq taktikası bütün dövrlər üçün seçicəvi olsa da, sonrakı dövrlərdə bu tipli addımlar müstəmləkəçilik siyasətinin tərkib hissəsinə çevrildi. XX əsrin ikinci yarısında dünya düzənində baş verən prosələr sırasında mədəniyyət fenomeninin üst qat çıxması meylləri son dərəcədə gücləndi və mədəniyyətə yanaşma tərzindəki özünəməxsusluq müxtəlif nəzəri yanaşmalara vətəndaşlıq qazandırdı.

Güclü dövlətlər(İngiltərə, Fransa, İspaniya, Portuqaliya və s.) öz mədəniyyətlərini ixrac etməklə neçə-neçə xalqı öz tə-

siri altında saxlamaq siyasətlərinə əbədiyaşarlıq donu geyindirirdilər. Bu gün dünyanın müxtəlif dövlətlərində dövlət dili kimi ingilis, ispan, fransız dillərindən istifadə olunması da məhz "mədəni imperiazim"nin "təntənəsindən" soraq verir. Məhz həmin dövrdən planetimizin ən müxtəlif məkanlarda milli şəhərsalma üslubu, milli geyim tərz, milli musiqi mədəniyyəti zaman axarında sürətlə deformasiyaya məruz qaldı. XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəli üçün daha xarakterik olan ekran serialları, müasir texnologiyalar, internet, peyk rabitəsi qaçılmaz zərurət kimi qavranılmağa belə, mahiyyət etibarilə əksər hallarda milli mədəniyyətlərin taleyinə qara kölgə gətirdi. Razılaşmalıyıq ki, Qərbin, xüsusilə ABŞ-ın illər öncəsi hesablamalarını gerçəkləşməsi prosesi baş tutdu.

Hələ ötən əsrin 30-cu illərində amerikalı tədqiqatçı F.Barqxon tərəfindən dövrüyyəyə buraxılan "mədəni diplomatiya" termini əvəzində xeyli populyarlaşdı. Buna başlıca səbəb "mədəni diplomatiya"nın o vaxtkı sovetlər imperiyasının mədəniyyət vasitələrindən manipulyasiya və təbliğat məqsədləri ilə istifadəsinə qarşı bir siyasət çevrilməsi idi. Bu gün isə "mədəni diplomatiya" hər bir dövlətin xarici siyasət cəbbəxanasında özünə yer alan xarici mədəni siyasət fenomenidir. Əslində isə diplomatiyaya dair klassik və müasir elmi mənbələrdə "mədəni diplomatiya" anlayışının bitkin açıqlanmasına rast gəlmək çətindir. Hətta mədəni diplomatiya və xarici mədəni siyasət anlayışlarının təbiəti arasında kəskin fərq olduğunu iddia edənlər də az deyildir. Xarici mədəni siyasət anlayışına mədəniyyətdən siyasi alət kimi istifadə olunması, uzunmüddətli əməkdaşlığa və tərəfdaşlığa hesablanmış konseptual əsaslara söykənən strateji fəaliyyətin forma və metodları daxil edilir. Mədəni diplomatiya isə xarici mədəni siyasətin digər komponentləri ilə vəhdətdə olan vacib və əhəmiyyətli tərkib elementi kimi qəbul edilir.

Bu cür yanaşma tərzilə yalnız şərti razılaşmaq olar. Çünki əksər hallarda mədəni diplomatiya dövlətin siyasi, diplomatik, təbliğat məqsədləri üçün istifadə etdiyi mövcud, yaxud məxsusi düşünülmüş mədəni, ictimai və elmi əlaqələr sistemidir. (A.V.Qolubev - Rusiya). Məhz bu səbəbdən Qərb dövlətlərində (Qordon Kibri - İngiltərə; Edmund Culion - ABŞ) daha çox "ictimai diplomatiya" termininə üstünlük verilir. Bu problemə xüsusi diqqət ayrılmasında ilk növbədə mədəni dialoq yolu ilə dövlətin xarici imicini formalaşdırmaq niyyəti dərurdir. Dövlətin müasir mədəni simasının xarici aləmdə tanınmasında çoxyönlü anlayış olan "mədəniyyətin" əhəmiyyətli rol oynadığı danılmazdır. Bir çox hallarda haqlı olaraq mədəniyyəti millətin aynası da adlandırlır. Millət mədəni, həm də siyasi kateqoriya kimi qəbul etsək, birmənalı şəkildə dövlət və mədəniyyət vəhdəti gerçəkləşir.

Yəqin ki, ABŞ dövlətinin mədəniyyətə verdiyi önəm sillsiz inkişafını təsdiqləyən bezi faktları ortaya qoymalıdır. 1941-ci ildə mədəni təbliğatın ideoloqlarından sayılan M.Xorkhaymer ilk dəfə "kütləvi mədəniyyət" terminini dilə gətirdi və bunu Qərb sivilizasiyasının "vizit vərəqi" kimi əsaslandırmaq siyasətini işləyib hazırladı. Avropa müharibə ocağını çevrildiyi bir vaxtda okeanın o tayında "bantısız silah" kəşfi gerçəkləşdi. Bununla da, "mədəni imperiazim"ə aparan yola da-

ha bir körpü salındı. İkinci Cahan savaşından (1941-1945) az sonra, 1948-ci ildə ABŞ Dövlət departamentinin analitik şöələrindən birində Hollivud filmlərinin "xoşməramlı səfir" kimi dəyərləndirilməsi faktı üzə çıxdı. Ağ evin xarici siyasətində mədəniyyətə ən kəşərli təbliğat vasitəsi, siyasət faktorı və kommersiya mənbəyi kimi xüsusi önəm verildiyi bir daha təsdiqləndi. Əslində bu dövrdən "soyuq müharibə" və "mədəni imperiazim" yol yoldaşına çevrildilər. 70-ci illərdə ABŞ-ın mədəni bazarları liberallaşdırmaq cəhdləri əsl həyəcan təbliğatının çalınması ilə nəticələndi. Dünya dövlətlərinin narahatlığını bölüşən YUNESKO, Avropa İttifaqı kimi təşkilatlar "Mədəniyyətlərin qorunması haqqında" bəyannamənin qəbul edilməsinə nail oldular. Bu sənədin ana fikri budur ki, "...bəşər mədəni irsi milli mədəniyyətlərin toplusudur. Hər hansı milli mədəniyyətə biganəlik, onun elementlərinin yox olması bütün insanlığın üçün itkidir." Bu gün müxtəlifləyən eynilik axtarmağın yersiz olduğunu inkar etmədən müasir Avropa hər bir mədəniyyətin inkişafına şərait yaradan neytral məkan təşəvvürü yaradır və bu məkanda mədəniyyətlərin qarşılıqlı dinamikası yaşanır. Mahiyyət etibarilə Avropa özü də qloballaşan dünyada mədəni imicini formalaşdırmaqda ısrarlıdır.

Bələ təşəvvür yaranır ki, zaman axarında "mədəni diplomatiya" öz yerini "mədəni imperiazim"ə ötürdü və sonuncunun əvəzi sayıla biləcək "ictimai diplomatiya" termini də soyuq müharibənin bitməsi ilə öz ömrünü başa vurdu. Ancaq gerçəklik ondadır ki, mədəniyyətin təbliğatı yalnız yeni terminlərdə öz ifadəsini tapmaq davam edir. Heç vaxt tamamlanmayacaq bu siyasət qloballaşan dünyanın əsl təzadlarından birinə çevrilmişdir.

1990-cı ildə ABŞ Dövlət katibinin keçmiş köməkçisi, sonralar isə Müdafiə Nazirininin müavini Corc Nay növbəti dəfə ABŞ mədəni siyasətini pərdələyən "yumşaq güc" termini ilə diplomatiya tarixində iz qoydu. Nay fenomeninin əsasında belə bir fikir dayanır ki, dövlətin xarici mədəni simasını onun hərbi qüdrəti və güclü iqtisadiyyat hesabına formalaşdırmaq mümkünsüzdür. Bu sərəya çox vacib və əhəmiyyətli faktor olan "yumşaq güc" qatılmalıdır. Digər dövlətlərə iqtisadi yardımlar göstərməklə, demokratik institutların formalaşmasına dəstək verməklə rəğbət və etimad qazanmaq daha asan, az məsrəfli və daha effektivdir. Hansı bucaq altında nəzər tuşlansa da, "yumşaq güc" anlamı mədəni əməkdaşlıqla eynilik təşəvvürü yaratır. Bu daha çox bir dövlətin mədəniyyətinin digər mədəniyyətlər üzərində zəfər yürütişi taktikasıdır. Halbuki qloballaşan dünya mədəni dialoqun zərurətini inkar etmir və bu zərurətin insanlıq üçün faydalı məcraya yönəldilməsini diqqətə edir. Qarşılıqlı mədəni əməkdaşlıq, dövlətin xarici mədəni simasını formalaşdırmaq siyasəti heç vax bəşər övladını vahid planetar mədəniyyətə qovuşdurmayacaq. Bu danılmaz həqiqətin inkar olunması düşüncədən kənarlıdır, daha doğrusu, Naylıq deyildir. Tanınmış kulturoloq-alim, professor İlqar Hüseynovun "...milli-ümumbəşəri mədəniyyət heç də insanları müəyyən sosial mühitlə uyğunlaşması demək deyil" (3.47) fikrində də yanlış düşüncə hissələrinə qapılan üzdeyən "ideoloqlara" tutarlı cavab öz təsdiqini tapmışdır.

Dövlətin xarici mədəni siması özlüyündə müəyyən ardıcılıqla bağlı olan çox müxtəlif anımların toplusundan ibarətdir.

Bu sərəya siyasi-coğrafi məkan, təbii ehtiyatlar kompleksi, sivil-mədəni səviyyə, sənaye-istehsal kompleksi, milli dəyərlər kimi kateqoriyalar daxil edilməlidir. Təbii ki, bunların hər birinin öz xüsusi çəkisi və kütləvi süura təsir mexanizmində məxsusi yeri vardır. Bununla belə dövlətin xarici simasının formalaşması çətin və zəhmətli, əsl fədakarlıq tələb edən nəticə bir işdir.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaxın və uzaq meridianlarda mədəni imicinin formalaşması səmtində gördüyü işlərin coğrafiyası o dərəcədə genişdir ki, sadalamağa bitməz. Yaşadığımız planetin əksər dövlətləri ilə defakto və deure tanınma faktı gerçəkləşən Azərbaycan bu gün öz zəngin mədəniyyətinin dünyaya tanıtmaq siyasətində çox böyük nəticələr qazanmışdır. Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Bakıda keçirilən beynəlxalq muğam festivalı, 2009-cu ildə doğma Bakımızın İslam mədəniyyəti paytaxtı elan olunması, aşiq sənətinin bəşər mədəniyyəti incisi kimi YUNESKO tərəfindən qeyri-maddi mədəni irs kimi qeydə alınması, "Novruz bayramı"na BMT tərəfindən beynəlxalq bayram statusu verilməsi kimi əhəmiyyətli tədbirlər xüsusi qeyd olunmalıdır. Bədxalq qonşularımızın Üzeyir Hacıbəylinin ölməz "Arşın mal alan" operetasına, "San gəlin" imizə, dolmamıza və zəngülesi əsrlərin o tayından gələn qara zümməyə uzanan əlini havada qırınqsa bu bizim dövlətimizin xarici mədəni siyasətinin təntənəsi və hər bir vətənsəvr soydaşımızın qeyrət işidir. Mədəniyyətinə alimlərin də (D.B.Dondurey, Rusiya) son qənəti belədir; "...mədəniyyət millətin əbədiyaşarlığının unikal kodu, mentallıq, müstəqilliyi,

ərazi bütövlüyü və keçmişinin gələcəyə transiyasiyasıdır."

Müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlərdə çox aktiv formada istifadə olunan beynəlxalq mədəni mübadilə əsasən festivallar, qastrollar, sərgilər, yarmarkalar, mədəniyyət günləri, yarışlar, müsabiqələr, kongreslər, konfranslar, elmi-yaradıcılıq və təhsil layihələri, qrantlar, müxtəlif fondların fəaliyyəti və s. şəkildə davam edir. Bu gün qloballaşan dünyada milli mənəvi dəyərlərimizin mühafizəsini, mədəni inteqrasiyanın optimal yollarının aranmasını görəən kulturoloq alim, professor Timuçin Əfəndiyev çox haqlı olaraq yazır ki, "...bəzən siyasətçilərin həllini tapmaqda aciz qaldıqları çox şey mədəni dialoqla gerçəkləşir". Odur ki, mədəniyyətin ixracı xarici siyasi maraqların tərkib hissəsinə çevrilməkdə davam edir. Bu prosesdə dövlətin xarici siması da bir növ qloballaşır. Mədəniyyət siyasi rəqabətin mühümükinə çevrilir.

Təbii ki, dövlətlərarası əlaqələrdə mədəni bağlantılar hər vaxt mövcud olmuşdur və olacaqdır. Lakin müasir inteqrasiya prosesləri və beynəlmilləşmə axarında mədəniyyətin dövlətin mədəni simasının formalaşmasında rolu sistemli və ardıcıl siyasətin obyektinə çevrilmişdir.

● Vəliyulla CƏFƏROV,
fəlsəfə doktoru, dosent,
BDU-nun müəllimi

Ədəbiyyat

- 1.Махмудов Я. Взаимотношения государств Антоюну и Сефевидов с Западноевропейскими странами.Изд.БГУ.1991.с.192.
- 2.ҺəsənelİYев З.Х11 əsrdə Səfəvi dövlətinin beynəlxalq əlaqələri.В.2007.с.283
- 3.ҺüseynoV İ. Тəтбиқи културологія. В.2009.с.67
- 4.Джафаров В. Лингвофатия как процесс всеобщей глобализации.жур. "Международное право и проблемы интеграции" на азерб. языке. В.2009.№20.с.224
- 5.Селянинов О.Д.Практика дипломатических сношений государств. М.1999.с83.
- 6.Шилкин Д.П.,Буравлева Н.Н. Основные подходы к определению составляющей культурного имиджа государства. М.2009.с.45
- 7.Боголoбова Н.М.Културный обмен в системе международных отношений.Уч.пос.-Изд-во СПбГУ, 2007. 8.Цветкова Н.А. Дискурс культурного империализма.СПб.2007.
- 8.Мельуев В.М. Национальная культура как явление и понятие. /Культура.Общество./ 2005.Т.7.вып.2.
- 9.Шиллер Г. Културный империализм: источники, содержание и современные модели. /www.psyfactor.org/shiller2.htm/
- 10.Боголoбова, Н.М., Николаева, Ю.В. Теоретические аспекты проблемы внешней культурной политики // Америка и мир: история и современность. СПб., 2006.

Резюме

Статья посвящена проблемам культурного диалога между государствами а также политики формирования внешнего культурного имиджа государства. Автор анализирует тенденции распространения западной культуры в эпоху глобализации и приходит к выводу о том, политика создания единой планетарной культуры обречена вечному провалу.

Summary

Article is devoted to problems of cultural dialogue between the states and also to the politician of formation of cultural image of the state. Author is analyzing tendencies of distribution of the western culture during a globalizationepochcomes to a conclusion that the policy of creation of uniform planetary culture is doomed to an eternal failure